

PHÁT TRIỂN NĂNG LỰC ĐỌC HIỂU CHO HỌC SINH LỚP 4 THÔNG QUA SƠ ĐỒ TƯ DUY

Cao Thị Bích Liên
Trường Đại học Đồng Tháp

Tóm tắt: Bài viết tập trung nghiên cứu việc phát triển năng lực đọc hiểu cho học sinh lớp 4 thông qua việc vận dụng sơ đồ tư duy trong dạy học Tiếng Việt. Nghiên cứu làm rõ các khái niệm về đọc hiểu, năng lực và sơ đồ tư duy ở tiểu học. Sơ đồ tư duy giúp học sinh hệ thống hóa kiến thức, nâng cao khả năng ghi nhớ, đồng thời phát triển tư duy logic và sáng tạo. Thực tiễn cho thấy giáo viên đã bước đầu áp dụng phương pháp này, song hiệu quả chưa đồng đều do hạn chế về kỹ năng sư phạm và điều kiện dạy học. Trên cơ sở đó, bài viết đề xuất các giải pháp nhằm phát huy vai trò của sơ đồ tư duy trong việc phát triển năng lực đọc hiểu cho học sinh lớp 4. Việc vận dụng hiệu quả sơ đồ tư duy góp phần nâng cao chất lượng dạy học đọc hiểu và phát triển năng lực cho học sinh.

Từ khóa: sơ đồ tư duy; đọc hiểu văn bản; học sinh lớp 4; phát triển năng lực; dạy học Tiếng Việt; giáo dục tiểu học.

DEVELOPING READING COMPREHENSION COMPETENCY FOR GRADE 4 STUDENTS THROUGH MIND MAPS

Abstract: This article focuses on developing reading comprehension competency for Grade 4 students through the use of mind maps in Vietnamese language teaching. The study clarifies key concepts such as reading comprehension, competency, and mind maps in primary education. Mind maps help students systematize knowledge, enhance memory, and develop logical and creative thinking. In practice, teachers have initially applied this method; however, its effectiveness remains inconsistent due to limitations in pedagogical skills and teaching conditions. The paper proposes several solutions to promote the role of mind maps in developing students' reading comprehension competency. Effective use of mind maps contributes to improving the quality of reading instruction and competency development.

Keywords: mind maps; reading comprehension; Grade 4 students; competency development; Vietnamese language teaching; primary education.

Nhận bài: 09/04/2026

Phản biện: 08/05/2026

Duyệt đăng: 13/05/2026

I. ĐẶT VẤN ĐỀ

Trong xu thế đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo hiện nay, việc chuyển từ dạy học theo hướng truyền thụ kiến thức sang phát triển phẩm chất, năng lực học sinh (HS) là yêu cầu tất yếu. Đối với bậc tiểu học, môn Tiếng Việt giữ vai trò nền tảng trong việc hình thành năng lực ngôn ngữ, tư duy, giao tiếp và cảm thụ thẩm mỹ cho HS.

Trong đó, phát triển năng lực đọc hiểu văn bản là nhiệm vụ trung tâm giúp HS tiếp cận tri thức, hình thành tư duy và vận dụng kiến thức vào thực tiễn. Tuy nhiên, thực tế dạy học hiện nay cho thấy năng lực đọc hiểu của HS lớp 4 còn hạn chế: nhiều em chưa biết khái quát nội dung, chưa có kỹ năng hệ thống hóa kiến thức, còn học tập thụ động và phụ thuộc vào giáo viên (GV).

Sơ đồ tư duy (SĐTD) là một phương pháp dạy học hiện đại, hỗ trợ tổ chức thông tin bằng hình ảnh trực quan và các mối quan hệ logic. Việc sử dụng SĐTD không chỉ giúp HS hiểu bài mà còn góp phần phát triển năng lực đọc hiểu thông qua việc rèn luyện khả năng phân tích, tổng hợp và trình bày thông tin.

Xuất phát từ yêu cầu đổi mới giáo dục và thực tiễn dạy học hiện nay, bài viết này được thực hiện nhằm làm rõ cơ sở lý luận, đánh giá thực trạng và đề xuất các giải pháp phát triển năng lực đọc hiểu cho HS lớp 4 thông qua SĐTD.

II. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

2.1. Một số khái niệm cơ bản

Văn bản văn học là loại văn bản sử dụng ngôn ngữ nghệ thuật để phản ánh đời sống, thể hiện tư tưởng, tình cảm của con người thông qua hình tượng nghệ thuật. Đây là loại văn bản có giá trị thẩm mỹ và giáo dục cao, góp phần hình thành nhân cách, bồi dưỡng tâm hồn và cảm xúc cho HS tiểu học.

Trong chương trình Tiếng Việt lớp 4, HS được tiếp cận nhiều dạng văn bản văn học như truyện kể, thơ, văn miêu tả, văn bản thông tin có yếu tố nghệ thuật... Qua đó giúp HS phát triển năng lực ngôn ngữ, cảm thụ văn học và kỹ năng giao tiếp.

Đọc hiểu là quá trình người đọc tiếp nhận, giải mã, phân tích và kiến tạo ý nghĩa của văn bản. Hoạt động đọc hiểu không chỉ dừng ở việc đọc đúng mà còn yêu cầu người học hiểu nội dung,

nhận biết giá trị nghệ thuật, rút ra bài học và biết vận dụng kiến thức vào thực tiễn. Đối với HS lớp 4, đọc hiểu giữ vai trò quan trọng trong việc hình thành tư duy logic, khả năng suy luận, kỹ năng trình bày ý kiến và phát triển năng lực tự học. Đây cũng là nền tảng để HS học tốt các môn học khác.

Năng lực đọc hiểu là khả năng huy động tổng hợp kiến thức, kỹ năng, thái độ và kinh nghiệm để giải quyết hiệu quả những nhiệm vụ đặt ra trong học tập và cuộc sống. Chương trình giáo dục phổ thông mới định hướng phát triển các năng lực cốt lõi như tự học, giao tiếp, hợp tác, giải quyết vấn đề và sáng tạo.

Trong dạy học đọc hiểu, việc phát triển năng lực giúp HS biết chủ động tiếp cận văn bản, biết tư duy, phân tích và trình bày hiểu biết của bản thân thay vì học thuộc lòng một cách máy móc.

SĐTD là phương pháp tổ chức thông tin bằng hình ảnh theo dạng phân nhánh từ một chủ đề trung tâm. Các nhánh chính, nhánh phụ thể hiện mối quan hệ giữa các nội dung bằng từ khóa, hình ảnh, màu sắc hoặc ký hiệu. SĐTD có khả năng kích thích hoạt động của não bộ, giúp ghi nhớ nhanh, hệ thống hóa kiến thức và phát triển tư duy sáng tạo. Trong dạy học, SĐTD được sử dụng như công cụ hỗ trợ học sinh phân tích bài học, khái quát nội dung và trình bày ý tưởng một cách logic.

2.2. Vai trò của sơ đồ tư duy trong dạy học đọc hiểu văn bản

Việc vận dụng SĐTD trong dạy học đọc hiểu văn bản cho HS lớp 4 mang lại nhiều hiệu quả thiết thực. Trước hết, SĐTD giúp HS hệ thống hóa kiến thức một cách trực quan và logic. Thông qua các nhánh ý, HS dễ dàng nắm được nội dung chính, các chi tiết quan trọng và mối quan hệ giữa các phần trong văn bản.

Bên cạnh đó, SĐTD góp phần phát triển tư duy phân tích, tổng hợp và khái quát hóa. HS phải xác định từ khóa, lựa chọn thông tin cần thiết và tổ chức nội dung theo trình tự hợp lý. Quá trình này giúp các em hình thành kỹ năng tư duy khoa học.

SĐTD còn tạo hứng thú học tập cho HS. Việc sử dụng màu sắc, hình ảnh và cách trình bày sáng tạo giúp giờ học trở nên sinh động, giảm áp lực ghi nhớ máy móc, khuyến khích HS tích cực tham gia vào hoạt động học tập. Ngoài ra, phương pháp này còn hỗ trợ phát triển các năng lực như giao tiếp, hợp tác và tự học. Khi làm việc nhóm, HS có điều kiện trao đổi ý kiến, thảo luận và hoàn thiện

SĐTD. Qua đó, các em tự tin hơn trong trình bày và bảo vệ quan điểm của mình.

Đối với GV, SĐTD là công cụ hỗ trợ đổi mới phương pháp dạy học theo định hướng phát triển năng lực. GV có thể sử dụng SĐTD trong nhiều khâu của quá trình dạy học như khởi động, hình thành kiến thức, luyện tập, củng cố và đánh giá HS.

2.3. Quy trình vận dụng sơ đồ tư duy trong dạy học đọc hiểu văn bản

Dựa trên mục tiêu phát triển năng lực cho HS, quy trình vận dụng SĐTD trong dạy học đọc hiểu văn bản được triển khai qua 5 bước cơ bản sau:

Bước 1: Đọc văn bản và xác định các yếu tố cốt lõi

Bước này nhằm giúp HS nhận diện các thông tin quan trọng của văn bản như nhân vật, sự việc, thời gian, địa điểm và các chi tiết tiêu biểu. Đây là cơ sở để HS hiểu văn bản, lựa chọn từ khóa và xây dựng sơ đồ ở các bước tiếp theo.

HS đọc thầm hoặc đọc lướt để nắm khái quát nội dung, đồng thời gạch chân hoặc ghi chú các thông tin quan trọng. GV giao nhiệm vụ đọc kèm câu hỏi định hướng nhằm giúp HS tránh đọc máy móc, biết chú ý đến các tình huống, chi tiết then chốt. HS chủ động huy động vốn hiểu biết và trải nghiệm cá nhân để tiếp nhận văn bản, đồng thời biết phân biệt thông tin chính và thông tin phụ.

Việc đánh giá tập trung vào khả năng nhận biết đúng nhân vật, sự việc, chủ đề và các yếu tố cốt lõi của văn bản.

Bước 2: Xác định ý chính và từ khóa cho sơ đồ

Mục tiêu của bước này là rèn luyện khả năng tóm lược và khái quát hóa thông tin. HS không chép nguyên văn mà lựa chọn những từ ngữ tiêu biểu, giàu ý nghĩa để thể hiện nội dung cốt lõi của văn bản.

Dựa vào từng phần hoặc đoạn văn, HS xác định ý chính và chọn các danh từ, động từ hoặc tính từ tiêu biểu làm từ khóa. GV hướng dẫn thông qua hệ thống câu hỏi như: “Cái gì?”, “Như thế nào?”, “Tại sao?” để giúp HS tìm ra ý trung tâm và các ý phụ. Đối với HS còn lúng túng, GV có thể sử dụng phiếu học tập hoặc bảng gợi ý từ khóa.

HS tiến hành phân tích, đối chiếu, loại bỏ thông tin không cần thiết và thảo luận nhóm để thống nhất các từ khóa phù hợp. Việc đánh giá dựa trên mức độ chính xác của từ khóa và khả năng khái quát nội dung của HS.

Bước 3: Xây dựng sơ đồ tư duy

Đây là bước trực quan hóa nội dung văn bản và các mối quan hệ logic giữa các ý tưởng. Từ hình ảnh hoặc từ khóa trung tâm, HS xây dựng các nhánh chính thể hiện những ý lớn, sau đó phát triển các nhánh phụ cho các chi tiết minh họa.

Tùy vào đặc điểm của văn bản, HS có thể lựa chọn các dạng sơ đồ phù hợp như sơ đồ cành cây, sơ đồ đường thẳng, sơ đồ mạng sự kiện hoặc bản đồ tư duy. GV đóng vai trò tổ chức, hướng dẫn và khuyến khích HS sử dụng màu sắc, hình ảnh, ký hiệu để tăng tính trực quan và sáng tạo.

HS chủ động thiết kế sơ đồ theo cách hiểu riêng của mình. Khi đánh giá, GV chú trọng tính logic giữa các nhánh và sự sáng tạo trong cách trình bày, đồng thời tôn trọng sự khác biệt của mỗi sơ đồ nếu vẫn đảm bảo đúng nội dung văn bản.

Bước 4: Trình bày sơ đồ tư duy

Bước này giúp HS củng cố và hệ thống hóa kiến thức thông qua việc trình bày sản phẩm của cá nhân hoặc nhóm. HS giới thiệu các từ khóa, các nhánh ý tưởng và giải thích cách sắp xếp trên sơ đồ của mình.

GV tổ chức cho HS báo cáo sản phẩm, định hướng HS làm rõ mối liên hệ giữa các ý tưởng và tổng hợp thành sơ đồ chung trên bảng lớp. Sơ đồ này được xây dựng trên cơ sở trao đổi, phản biện giữa GV và HS nhưng vẫn đảm bảo tính chính xác khoa học.

Trong quá trình trình bày, HS tham gia nhận xét, bổ sung và hoàn thiện sơ đồ. Việc đánh giá tập trung vào khả năng lựa chọn, sắp xếp từ khóa và kết nối các nhánh ý tưởng một cách hợp lý.

Bước 5: Khai thác sơ đồ tư duy

Sau khi hoàn thiện sơ đồ, HS sử dụng sơ đồ như một công cụ để giải quyết các nhiệm vụ đọc hiểu. Mục tiêu của bước này là chuyển hóa tri thức từ dạng trực quan sang khả năng phản hồi, đánh giá và vận dụng trong thực tiễn.

GV hướng dẫn HS dựa vào các nhánh và từ khóa trên sơ đồ để trả lời câu hỏi trong sách giáo khoa, đồng thời đặt thêm các câu hỏi suy luận như: “Tại sao?”, “Nếu em là nhân vật thì em sẽ làm gì?”. Qua đó, HS biết khai thác mối quan hệ nguyên nhân – kết quả, trình tự sự việc hoặc đặc điểm nhân vật để giải quyết các bài tập đọc hiểu.

HS không chỉ tóm tắt và nêu được nội dung chính của văn bản mà còn biết bày tỏ cảm nghĩ, thái độ và liên hệ ý nghĩa văn bản với thực tiễn đời sống. Việc đánh giá tập trung vào khả năng

vận dụng sơ đồ để hiểu sâu văn bản và phát triển tư duy đọc hiểu của HS.

2.4. Thực trạng vận dụng sơ đồ tư duy trong dạy học đọc hiểu văn bản

Qua khảo sát thực tế cho thấy, nhiều GV tiểu học đã bước đầu nhận thức được vai trò của SĐTD và có vận dụng trong dạy học đọc hiểu. Tuy nhiên, việc sử dụng vẫn chưa thường xuyên và hiệu quả chưa đồng đều.

Một số GV còn hạn chế về kỹ năng thiết kế và hướng dẫn HS xây dựng SĐTD. Nhiều tiết học chỉ dừng ở việc trình chiếu sơ đồ có sẵn mà chưa phát huy được tính chủ động của HS. Việc tổ chức hoạt động nhóm, trao đổi và thảo luận còn mang tính hình thức.

Đối với HS lớp 4, các em còn gặp khó khăn trong việc xác định từ khóa, lựa chọn ý chính và trình bày sơ đồ theo hệ thống logic. Nhiều em còn phụ thuộc vào hướng dẫn của GV, chưa mạnh dạn sáng tạo trong cách thể hiện nội dung. Ngoài ra, điều kiện cơ sở vật chất và học liệu phục vụ cho việc dạy học bằng SĐTD ở một số trường còn hạn chế. Thiết bị công nghệ thông tin chưa đáp ứng đầy đủ yêu cầu đổi mới phương pháp dạy học.

Bên cạnh những hạn chế, việc vận dụng SĐTD bước đầu đã mang lại những tín hiệu tích cực. HS hứng thú hơn với giờ học đọc hiểu, khả năng ghi nhớ nội dung bài học được nâng lên, kỹ năng trình bày và hợp tác nhóm có nhiều tiến bộ.

2.5. Giải pháp nâng cao hiệu quả vận dụng sơ đồ tư duy

Để nâng cao hiệu quả vận dụng SĐTD trong dạy học đọc hiểu văn bản cho HS lớp 4, cần thực hiện đồng bộ nhiều giải pháp.

Trước hết, cần nâng cao nhận thức cho GV về vai trò và ý nghĩa của SĐTD trong đổi mới phương pháp dạy học. Các trường học cần tăng cường tổ chức tập huấn, sinh hoạt chuyên môn nhằm bồi dưỡng kỹ năng thiết kế và sử dụng SĐTD cho GV.

GV cần xây dựng quy trình hướng dẫn HS tạo lập sơ đồ tư duy phù hợp với đặc điểm tâm lý lứa tuổi tiểu học. Việc hướng dẫn phải được thực hiện từ đơn giản đến phức tạp, giúp HS biết xác định chủ đề trung tâm, tìm từ khóa và phát triển các nhánh ý.

Trong quá trình dạy học, GV cần kết hợp linh hoạt SĐTD với các phương pháp dạy học tích cực khác như thảo luận nhóm, trò chơi học tập, đặt câu hỏi gợi mở và ứng dụng công nghệ thông tin. Điều

này sẽ giúp phát huy tính chủ động, sáng tạo và khả năng hợp tác của HS.

Nhà trường cần quan tâm đầu tư cơ sở vật chất, trang thiết bị dạy học và học liệu phục vụ cho việc thiết kế SĐTD. Đồng thời, cần tạo điều kiện để GV trao đổi kinh nghiệm, học hỏi các mô hình dạy học hiệu quả.

Bên cạnh đó, cần tăng cường kiểm tra, đánh giá theo hướng phát triển năng lực. Việc đánh giá không chỉ chú trọng kết quả cuối cùng mà còn quan tâm đến quá trình HS tham gia xây dựng SĐTD, khả năng trình bày và vận dụng kiến thức.

III. KẾT LUẬN

Vận dụng SĐTD trong dạy học đọc hiểu văn bản cho HS lớp 4 là một hướng đi phù hợp với yêu cầu đổi mới giáo dục hiện nay. Phương pháp này giúp HS hệ thống hóa kiến thức, nâng cao hiệu quả đọc hiểu và phát triển các năng lực cần thiết như tư duy, giao tiếp, hợp tác và tự học.

Nghiên cứu đã làm rõ cơ sở lý luận về đọc hiểu văn bản, năng lực và SĐTD; đồng thời phân tích thực trạng vận dụng SĐTD trong dạy học ở tiểu học. Qua đó cho thấy, mặc dù việc triển khai còn gặp nhiều khó khăn nhưng phương pháp này đã mang lại những hiệu quả tích cực trong quá trình dạy học.

Để nâng cao hiệu quả vận dụng SĐTD, cần có sự phối hợp đồng bộ giữa GV, nhà trường và các lực lượng giáo dục. GV cần đổi mới phương pháp dạy học, phát huy tính tích cực của HS; nhà trường cần quan tâm đầu tư cơ sở vật chất và tổ chức bồi dưỡng chuyên môn.

Có thể khẳng định rằng, SĐTD là công cụ hỗ trợ hữu hiệu trong dạy học đọc hiểu văn bản theo định hướng phát triển năng lực. Việc sử dụng hiệu quả sơ đồ tư duy sẽ góp phần nâng cao chất lượng dạy học Tiếng Việt ở tiểu học, đáp ứng yêu cầu đổi mới giáo dục trong giai đoạn hiện nay.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), Chương trình giáo dục phổ thông môn Ngữ văn, NXB Giáo dục Việt Nam, Hà Nội.
 Bộ Giáo dục và Đào tạo (2010), Hướng dẫn sử dụng sơ đồ tư duy trong dạy học, NXB Giáo dục Việt Nam, Hà Nội.
 Tony Buzan (2008), Sơ đồ tư duy, NXB Tổng hợp Thành phố Hồ Chí Minh.
 Nguyễn Thị Hạnh (2002), Dạy học đọc hiểu ở tiểu học, NXB Đại học Sư phạm, Hà Nội.
 Trần Đình Sử (2013), Đọc hiểu văn bản văn học, NXB Giáo dục Việt Nam, Hà Nội.
 Hoàng Thị Tuyết (2013), Phương pháp dạy học Tiếng Việt ở tiểu học, NXB Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh.
 Nguyễn Công Khanh (2013), Đổi mới kiểm tra đánh giá học sinh theo hướng phát triển năng lực, NXB Đại học Sư phạm, Hà Nội.